Terminologia descântatului în limba română

Ioana Repciuc
Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi

Abstract: The different terms for magic practices used by the Romanian peasants were preserved until late in the 20th century, determining the first folklorists to wonder on their specific meanings. Nonetheless, the reality named by these different words was unitary enough on the whole territory inhabited by Romanians and often emphasized the positive, therapeutic side of magic. Therefore, the main and most spread word for verbal magic in Romanian was *descantec*, which is analysed here from the point of view of its possible Latin roots, and its Romance and Germanic synonymes.

Key-words: Romanian magic, European charms, Latin origin, folklore, bewichment, unwichment.

Terminologia referitoare la magia verbală românească este destul de unitară, stabilizându-se după ce la începutul secolului trecut, primii folclorişti români au oscilat în jurul mai multor cuvinte care denumeau acţiunea magică. Este mai ales cazul celebru al lui Simeon Florea Marian, care într-un studiu plasat la începutul unei antologii de descântece publicate în anul 1893, propune o specializare a actelor verbale în funcţie de forţa magică generată de acestea: „Vrăjile, farmecele şi desfacerile sunt trei specii deosebite de poezie populară. Prin urmare, ele nu trebuie confundate una cu alta, cu atât mai puţin cu descântecele, după cum s-a făcut de către cei mai mulţi inşi până acum" (Marian 1996: 7). Astfel, dacă *descântecele* sunt încadrate în folclorul medical, având rol vindecător, *vrăjile*, *farmecele* şi *desfacerile* au legătură domeniul magiei de dragoste, care se foloseşte de invocaţii şi gesturi mitice, spre a avantaja soarta şi relaţiile sociale ale celui căruia îi sunt destinate. În general, distincţia făcută de Marian nu a fost acceptată în folcloristica românească, încât termenul *descântec* a ajuns să acopere întreaga diversitate a acestei manifestări verbale tradiționale.

În 1931, Artur Gorovei va respinge discriminarea realizată de S. Fl. Marian aducând argumentul că nu există în lumea satului patru categorii diferite de performeri, specializaţi într-un anumit domeniu al „ştiinţei" incantatorii. Gorovei caracterizează descântecul ca fiind „formula verbală care face parte integrantă şi indispensabilă din vrajă" (Gorovei 1931: 84), considerând astfel, precum majoritatea cercetătorilor din acest domeniu, că descântecul este partea vorbită a ritului magic. Şi un alt important cercetător al magiei tradiţionale, Gheorghe Pavelescu, consideră ineficientă departajarea în termeni cu etimologie diferită (latină, slavă sau grecească)

BDD-V3609 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:56:19 UTC)

a manifestărilor magice româneşti, însă recunoaşte faptul că unele acte verbale însoţesc rituri de natură defensivă, iar altele fac parte din compartimentul magiei ofensive: „Descântecul şi desfacerile cuprind magia defensivă, iar vrăjile şi farmecele pe cea ofensivă" (Pavelescu 1945: 49). Dacă luăm în considerare cele mai vechi încercări de definire ale *descântecului*, vom constata că, începând cu Dimitrie Cantemir (Cantemir 1973: 345) acest act verbal este considerat o modalitate miraculoasă de vindecare a unor afecţiuni psiho-somatice. O ipoteză cu totul greşită asupra semnificaţiei termenului este propusă chiar în actualul stadiu al cercetării domeniului de un sociolog clujean: „Descântec – ceea ce înseamnă cântec folosit *des*, sau ceea ce este mai adecvat, *cântec repetat*" (Mihu 2002: 246).

Generalizarea cuvântului „descântec" în limba română presupune o concentrare a celor două direcţii ale acţiunii magice în cadrul aceluiaşi semnificant, folosit în secolul al XX-lea în mod nediferenţiat atât pentru actele de magie albă, cât şi pentru cele de magie neagră. Cuvântul „descântec" îşi are originea într-un termen neatestat din latina populară, **discanticum*, fiind prezent în limba română veche, în textele religioase (*Psaltirea Hurmuzaki, Biblia de la 1688*) în contexte care trimit la efectul subjugant asupra spiritului pe care-l au descântecele (DLR 2006: 4302), aşa cum subliniază, de altfel, întreaga literatură biblică (Leviticul 19: 26, Exod 22: 17).

Deşi specialiştii consideră că termenul *descântec* este moştenit în forma sa deja prefixată, constatăm că prefixul este extrem de productiv pe terenul limbii populare, fiind edificator pentru rolul medical defensiv al actelor verbale grupate sub acest semnificant. S-a creat, pe baza perfixului *des-* (şi a fonetismelor *dis-*, *dez-*) o terminologie folclorică ce trimite la magia defensivă destinată să înlăture magia ofensivă anterioară. Pe de altă parte, acţiunea subjugantă, care a provocat dorinţa desfacerii magice, nu este acoperită în limba română de un semnificant special de tipul „în-cântec" sau „incantaţie", dacă folosim, doar în acest context, un neologism utilizat în lucrări de specialitate. Ivan Evseev susţine că termenul „încântec" ar fi fost folosit în mediul tradiţional în trecut, completând determinanta ofensivă a magiei, acesta fiind atestat în balada *Sburătorul* a lui Ion Heliade Rădulescu: „Încântec sau descântec pe lume s-a lăsat" (Evseev 1998: 113). Însă termenul „încântec" este atestat şi în dicţionarele lui Damé (Damé 1893-1895: 151) şi Tiktin (Tiktin 1895-1925: 787) la sfârşitul secolului al XIX-lea, iar în *Dicţionarul limbii române*, verbul *a încânta* apare, din punctul de vedere al rolului general magic, asemănător cu *a descânta*, fapt probat şi de contextul semantic în care apare în lucrarea lui Grigorio-Rigo, *Medicina poporului*, editată în 1907: „(…) sunt babe care încântă limbricii şi cu descântece" (apud DLR 1929: 563). Pentru a transpune în limba română veche termenul ebraic ce-l desemna pe *vrăjitor*, traducătorii Bibliei au creat sintagme precum este *vrăjitori cântăreţi* (unde se păstrează semnificaţia din ediţia greacă, de persoane „care murmură cuvinte magice pentru a obţine ceva"), pentru a se renunţa apoi la sugestia de „cântec" în *Biblia de la 1688*, în traducerea simplă *vrăjitori* (Munteanu 2008: 59-60). Eugen Munteanu observă că traducătorii revin totuşi la ideea de „cântare magică", în termeni ca: *descântători* (Micu), *încântători* (Heliade) (Ibidem: 60). Dorim să subliniem faptul că în chiar folosirea nediferenţiată

BDD-V3609 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:56:19 UTC)

a celor doi termeni (*încântător* şi *descântător*) complementari în structura lor de profunzime, într-o etapă îndepărtată a limbii române, sugerează că utilizarea lor corectă din punctul de vedere al semanticii ritului ar fi mai veche decât faza ilustrată de respectivele traduceri. De exemplu, în *Palia de la Orăştie*, remarcăm deja preferinţa pentru termenul *descântător* şi *descântec*, într-un context semantic în care era necesară folosirea termenilor complementari: „Chiemă iară şi Faraon mândrii şi descântătorii şi făcură şi ei pren descântecele sale eghipteneşti şi nişte ascunse aseaminile" (*Cartea lu Moisi* 2:10) (*Palia de la Orăştie* 1986: 199).

Probabil că termenul care denumeşte reversul descântecului a fost folosit în mod constant într-o fază arhaică a limbii române, fapt demonstrat de sinonimia dintre verbul *a cânta* şi *a vrăji* din aromâna modernă (Papahagi 1963: 288). Totuşi, trebuie să subliniem că în dicţionarele româneşti verbul corespondent, a încânta este considerat neologism, fiindcă apare la autori culţi din secolul al XIX-lea (DA s. v.). De fapt, din seria de termeni aparţinând aceleaşi familii lexicale (*cantare/ incantare/ di(s)cantare*), româna a păstrat doar cuplul de antonime *cantare/ di(s)cantare* (Vătăşescu 2007: 429). Cătălina Vătăşescu a arătat că limba română şi limba albaneză sunt singurele în care se poate atesta un sens magic arhaic, de provenienţă etimologică (din lat. *canticum*), al termenului *cântec* şi, respectiv, al albanezului *këngë* (Ibidem: 430-431). Înrudirea lexicală a *cântecului* în sensul său principal actual, profan împărţind cu *cântecul* sensul pierdut de „incantaţie" trimite la semantica profundă a ritului, efectul magic al eufoniei verbale şi al muzicalităţii, acea funcţie melodică a descântecului românesc pe care am stabilit-o ca o particularitate a poeticii acestui tip de text.

În 1870, Atanasie Marian Marienescu, publica în revista „Familia" un *descântec de muşcătura şarpelui*, iar în notiţa introductivă discuta terminologia magiei în limba română, sprijinindu-se inclusiv pe etimologia termenilor consacraţi: *vrajă*, *farmecu* şi *descântec*. Definiţia pe care o oferă *descântecului* ne indică faptul că folcloristul de la sfârşitul secolului al XIX-lea înţelegea diferenţa dintre cele două acţiuni opuse ale ritului verbal: „*Descântec*, din cânt şi prepoziţiunile de ex. a face ceva ca să se strice influenţa farmecului, încântării. Actul în sensul strâns se zice: fărmecătură, descântătură. Aceea e atăcătoare, aceasta e apărătoare" (Marienescu 1971: 734).

Limbile romanice au reuşit să conserve cele două interfeţe ale actului magic şi, în general, folosesc prefixarea pentru crearea termenului derivat, care denumeşte acţiunea incantatorie opusă. Într-un inventar la fel de bogat ca şi cel românesc, limba franceză deţine termeni creaţi cu ajutorul prefixelor specifice magiei defensive: *désenchantement*, *décharmer*, dar şi ofensive, adăugând efecte stilistice augumentative la termenii moşteniţi: *ensorcellement*, *enchantement*. Cele două părţi ale procesului de vrăjire sau de „în-cântare" sunt legate, în virtutea echilibrului între cele două semisfere ale realităţii. Este cazul vrăjirii şi dezvrăjirii în mediul anglo-saxon: „Bewitching also defines its counterparts: *unwitching* and *witching*. According to the inescapable logic of the wichcraft discourse, harm caused by humans through witchcraft can be undone by them. Every bewitchment needs an unwitchment (…) While bewitching is mainly ascribed, unwitching has to be acted out, generally in the form of a blessing or a ritual." (Blécourt 1999: 152). Prin urmare, gândirea

BDD-V3609 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:56:19 UTC)

magică este o gândire circulară, în consens cu polaritatea care defineşte imaginaţia simbolică tradiţională.

Frecventa folosire a cuvântului *descântec*, împreună cu celelalte derivate lexicale ataşate acestuia (verbul *a descânta*, performerul *descântător*) a corespuns cu impresionanta creativitate lexicală prin prefixare în planul terminologiei magice româneşti, ajungându-se până la prefixări de gradul al doilea care au rostul de a sublinia ipostaza defensivă a actului magic şi având drept model îmbinarea termenului care numeşte îmbolnăvirea cu un prefix care trimite la contra-acţiune. Aspectul compozit al terminologiei care rezultă în urma acestui proces accentuează, încă o dată, grija conştiinţei tradiţionale pentru precizia cuvântului magic şi, în special, credinţa în capacitatea performativă a verbului incantatoriu. Termenul maramureşean *a dezdeochea* prezintă două straturi lexico-semantice, subliniate de existenţa celor două prefixe suprapuse. Prefixul *de-* din termenul *de-ochi* „indică originea, cauza boalelor corespunzătoare" (Şăineanu 1999: 198), motivul acţiunii. Modelul consacrat în denominaţia descântecelor româneşti, care indică boala prin procedeul compunerii cu prepoziţia *de* a fost însă uitat, în existenţa îndelungată a termenului, încât „substantivul *deochi* nu a mai fost simţit ca reprezentând un compus, astfel că a fost posibilă o nouă *compunere*" (Bălteanu 2003: 92), cu un alt prefix *de-,* frecvent în universul magiei noastre populare, sau *dez-*/*des-*, întâlnit mai ales în Muntenia şi Maramureş. Un text din antologia lui I. Bârlea înregistrează ambele forme, a căror prezenţă indică cele două acţiuni antinomice ale ochiului: „Pe tine, omule, / Doi ochi te-au diochiet, / Nouă te-au desdeochiet" (Bârlea 1929: 175). Ipostaza supracantităţii care să copleşească acţiunea celor doi ochi, constantă a stilisticii incantatorii, apare şi într-un descântec muntenesc, unde însă ochii benefici capătă o figuraţie obiectuală: „Ochelari cu patruzeci dă ochi, / tu-ndărăt să dăzdăochi" (Rădulescu-Codin 1986: 543), iar semantica pleonastică, a asocierii, în acelaşi context, a adverbului *îndărăt* şi a prefixului *dăz-* corespunde legii magice a intensificării.

Într-o impresionantă cercetare asupra fenomenului descolindatului, Petru Caraman vorbeşte despre „terminologia magică a seriilor contrastante", de mare popularitate la românii din Dacia (Caraman 1997: 350). Analizând comparativ substratul magic al colindatului şi descolindatului, savantul ieşean ne oferă o incursiune istorico-lingvistică în terminologia magiei populare româneşti şi universale. Parcurgând determinările primare ale cuplului terminologic şi ritual *cântec – descântec*, a *cânta – a descânta*, în temeiul acţiunilor antinomice sugerate pragmatic de aceste nuclee lexical-stilistice, autorul atenţionează asupra diferenţelor esenţiale dintre magia pură şi domeniul urării (pozitive) sau imprecaţiei (negative): „pe când la *desfacerea* de pe terenul magiei populare, cursul normal al vrăjilor merge de la negativ la pozitiv, descolindarea dimpotrivă urmează o cale inversă" şi „procedeele descolindatului sunt uimitor de asemănătoare cu cele ale desfăcutului unei vrăji, analogia ajungând adesea până la identitate sub aspect formal" (Ibidem: 353).

Când încercăm să comparăm domeniul românesc al magiei cuvântului cu cel internaţional, constatăm trimiterea actului verbal spre originea sa melodică, lucru

BDD-V3609 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:56:19 UTC)

subliniat şi de pertinenţa intonaţional-ritmică a textului magic. Cercetătorii au observat că în alte tradiţii etnofolclorice s-au folosit termeni care, din contră, susţin determinanta recitativă a incantaţiei. Deşi astăzi, în engleză şi în franceză se foloseşte mai ales termenul *charm* provenit din *carmen*-ul latinesc, în limba engleză, ca şi în alte limbi germanice, alături de acesta apar şi alţii, cum ar fi cuvinte moştenite din germanicului *spel*. Acesta se mai păstrează în germanul *Spiel*, având însă un sens specializat, iar în norvegiană radicalul a pătruns în terminologia folclorică prin *spjall* ('poveste'). Dacă anglo-saxonul *spell* trimite astăzi la magia neagră, supravieţuirea radicalului în substantivul *godspel* (traducere, în engleza veche, a latinescului timpuriu *bona annuntiatio*) ne indică sensul său arhaic, fiind mai apropiat de protogermanicul *spellam* ('veste, mesaj, spunere'). Până în engleza medievală, se pare că *spell* însemna 'spunere', ceea ce este confirmat de termenul mai specializat *to spell* ('a rosti literă cu literă'). În fine, remarcăm prezenţa unui vechi radical comun pentru *speach* şi *spell* (Oxford Dictionary 1995: 1492). Familia etimologică europeană identificată de Jakob Grimm pentru germanul *besprechen* este formată din suedezul *gälla*, danezul *gjalde*, englezul *to yell*, toţi aceşti termeni trimiţând la sensul 'a răsuna strident, a urla' (Grimm 1857). Terminologia magică europeană oferă astfel numeroase indicii cu privire la modul de performare originară a incantaţiei. Pe de altă parte, cântecul, strigătul sau spunerea sunt modalităţi gradate ale aceleaşi forţe magice.

Un folclorist din secolul trecut sublinia, bazându-se pe fapte culese din lumea satului transilvănean, că: „ţăranii noştri denumesc descântec orice versuri recitate, nu cântate" (Viciu 1914: 192). Această precizare este susţinută de o întreagă serie de fapte tradiţionale care au ajuns să fie denumite de către ruralii români cu acelaşi termen *descântec*, folosit în cazul magiei verbale, fenomen considerat de unii cercetători ca fiind urmarea unui proces de „degradare semantică" a termenului (Bălteanu 2003: 100), iar de către alţii un indiciu al originii muzicale a speciei folclorice (Bârlea 1983: 16). Este vorba despre *horele* bihorene sau strigăturile care însoţesc dansul popular, bocete moldoveneşti, oraţiile de nuntă, dar şi despre anumite descântece olteneşti însoţite de melodie. În anumite sate din Transilvania, la colindatul mascaţilor cu *Turca*, atunci când colindătorii primesc de la gazde colacul, vătavul cetei recită o lungă urare numită *descântec* (Viciu 1914: 192). Semnificaţia de „a se lamenta" a cuvântului *descântec* este subliniată de către Grigore Brâncuş ca fiind specifică riturilor funebre din Banat (Brâncuş 2004: 58), deşi semnificaţia apare într-o regiune arhaică mai extinsă. Asocierea uratului sau a colindatului cu poetica magicului sugerează existenţa în profunzimea ritului augural a forţei verbului de a genera plenitudinea ontologică. Prin urmare, avem de-a face cu magia benefică în forma ei superlativă. Trebuie să subliniem în aceste cazuri substratul magic al manifestărilor verbale ale folclorului arhaic. Efectul psihologic al eufoniei, ritmului, al cântecului se îmbină cu rosturile magice primitive, în ciuda actualei interfeţe expresive pe care o au majoritatatea speciilor folclorice.

BDD-V3609 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:56:19 UTC)

Bibliografie

Ankarloo, *Witchcraft and magic in Europe: the twentieth century*. Published by Continuum International Publishing Group.

Bălteanu 2003: Valeriu Bălteanu, *Dicţionar de magie populară românească*, Bucureşti, Editura Paideia.

Bârlea 1924: Bârlea, Ion, *Cântece poporane din Maramureş*. Vol. II, Descântece, Vrăji, Farmece şi desfaceri, Bucureşti.

Bârlea 1983: Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva.

Blécourt et al. 1999, Willem de Blécourt, Ronald Hutton, Jean Sybil La Fontaine, *Witchcraft and magic in Europe: the twentieth century*. Published by Continuum International Publishing Group.

Brâncuş 2004: Grigore Brâncuş, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă şi cultură românească*. Ediţia a II-a, Bucureşti.

Cantemir 1973: Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Bucureşti, Editura Academiei.

Caraman 1997: Petru Caraman, *Descolindatul în Orientul şi sud-estul Europei. Studiu de folclor comparat*. Ediţie îngrijită şi postfaţă de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Damé 1893-1895 : Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, vol. II, Bucureşti.

Marian 1996: S. Fl. Marian, *Descântece poporane române. Vrăji, farmece şi desfaceri*, Bucureşti, Editura Coresi.

Marienescu 1971: Atanasie Marian Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*. Ediţie îngrijită de Eugen Blajan, prefaţă de Ovidiu Bârlea, Bucureşti, Editura Minerva.

Mihu 2002: Achim Mihu, *Antropologie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Evseev 1998: Ivan Evseev, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Timişoara, Editura Amarcord.

Gorovei 1931: Artur Gorovei, *Descântecele românilor. Studiu de folklor*, Bucureşti.

Grimm 1857: Jakob Grimm, *Deutsche Wörterbuch*, vol. 4/I/2, Leipzig, 1857.

Oxford Dictonary and Thesaurus. Edited by Sara Tulloch, Oxford University Press, 1995.

Palia de la Orăştie 1968 : *Palia de la Orăştie*. Text, facsimile, indice. Ediţie de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei.

Papahagi 1963 : Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, Bucureşti, Editura Academiei.

Pavelescu 1945: Gheorghe Pavelescu, *Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni*, Bucureşti.

Şăineanu 1999: Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranziţia sensurilor*. Prefaţă de B.P. Hasdeu, Ediţie îngrijită de Livia Vasiluţă, Timişoara, Editura de Vest..

Tiktin 1895-1925: H. Tiktin, *Rümanisch-deutsches Wörterbuch. Dicţionar român-german*, vol. I-III, Bucureşti.

Vătăşescu 2007: Cătălina Vătăşescu, *Autour de la sémantique du roum. descântec „incantation"*, în „Revue des études sud-est européennes", Tome XLV, nr. 1-4, Bucureşti, Editura Academiei, p. 427-431.

Viciu 1914: Al. Viciu, *Colinde din Ardeal*, Bucureşti, Socec.

BDD-V3609 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 05:56:19 UTC)